

Agroresursu un
ekonomikas
institūts

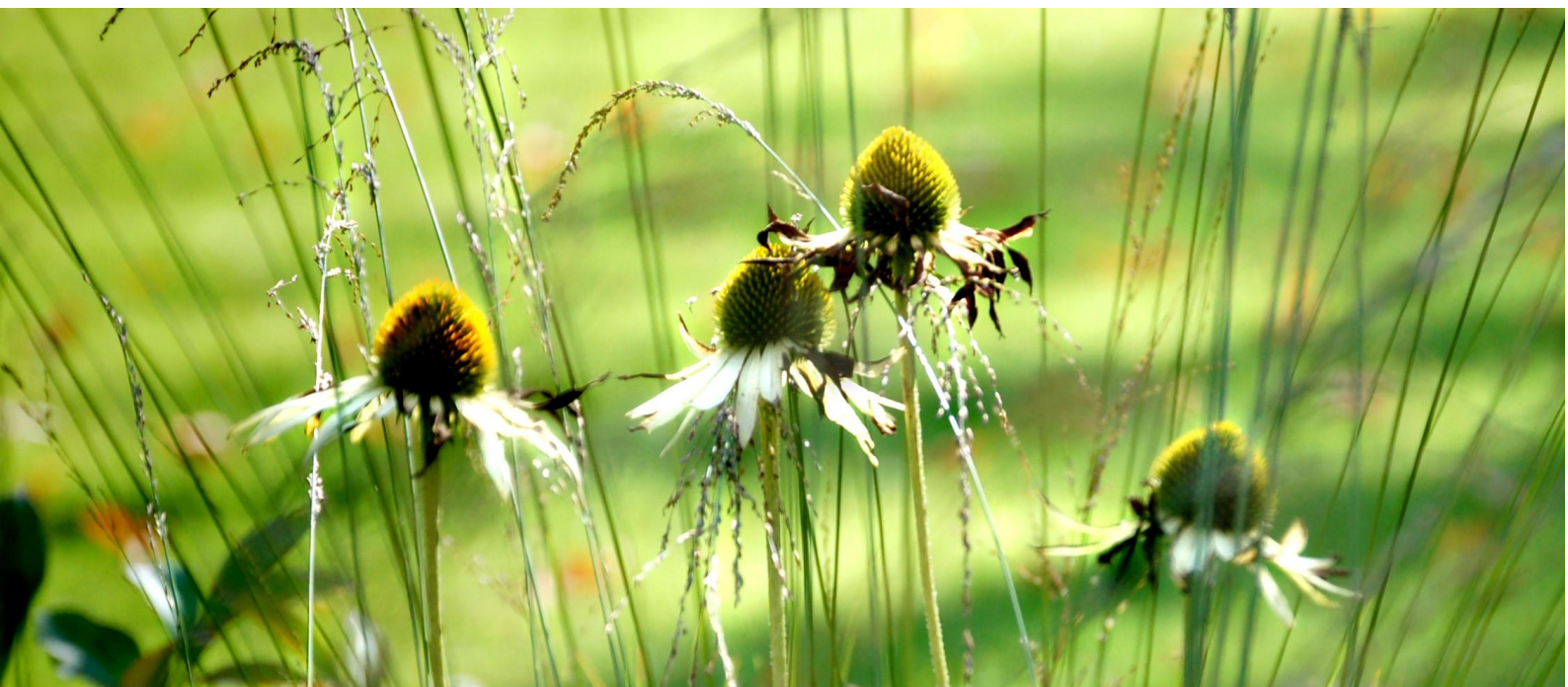
Redakcija uz 30.11.2021.

Pētījums

“Stratēģijas izstrāde noturīgas un multifunkcionālas piena nozares attīstībai Latvijā”

Autori:

Ieva Leimane, Agnese Krieviņa, Sallija Ceriņa, Alberts Auziņš, Pēteris Lakovskis, Silvija Dreijere,
Ingūna Gulbe un Ilona Osīte

VAJADZĪBA PĒC PĒTĪJUMA

Latvijas daba ar savām plašajām lauksaimniecības zemēm, no kurām liela daļa ir piemērota zālājiem, ir izcils resurss zālēdāju dzīvnieku lopkopībai. Ne velti Latvija un piensaimniecība – daudzu iedzīvotāju apziņā bijuši neatraujami jēdzieni.

Šodien tas kļuvis par vēsturi. Uz straujas laukaugu produkcijas ražošanas izaugsmes fona, piena ražošana ir ieslīgusi stagnācijā – ražošanas apjomi nepalielinās, bet Latvijas daļa Eiropas piena tirgū pēdējo piecu gadu laikā samazinās. Arvien plašākas agrāk lopbarības ražošanai izmantotās platības pārņem augkopības produkcijas ražošana, bet no lauku ainavas praktiski pilnībā izzūd ganībās esošas govīs. Savukārt izslauktais piens arvien pieaugošos apjomos tiek pārstrādāts citās valstīs izvietotos rūpniecības uzņēmumos. Kooperācijā nozare stipri atpaliek no laukaugu produkcijas ražotāju kooperācijai, kas sasniegusi izcilus augstumus ar simtos miljonu EUR mērāmu ikgada apgrozījumu.

Nozares vertikālā neintegritāte un iekšējā neefektivitāte noturīgi saglabā būtisku piena pārdošanas cenas starpību līdz Eiropas vidējam līmenim, un nozarē strādājošo ienākumi tālu atpaliek no citvalstu piensaimniecībā strādājošo ienākumu līmeņa. Ir bažas par jaunu cilvēku un uzņēmēju vēlmi ienākt nozarē. Papildus tam pasaulē apzinātā visas sabiedrības atbildība par klimata pārmaiņu ietekmes ierobežošanu, vides nepiesārņošanu un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu pieprasījusi pārmaiņas visās dzīves jomās, arī lauksaimniecībā, un arī piena nozarē. Izaicinājums ir mests līdz 2050.gadam sasniegt klimatneitralitāti.

Latvijā šķietami ir visi nepieciešamie faktori piena nozares izaugsmei un ir atsevišķi punktveida izcilības sasniegumi, tomēr nozare kopumā nav tikusi līdzī straujajai tehnoloģiju un inovāciju attīstībai, kas īstenojusies pasaulē vadošajās piena ražošanas sistēmās, kur panākta sadarbība visos piena nozares posmos – sākot ar zinātņi, piena ražošanu, lopbarības iegūvi, piena produktu un to ražošanas tehnoloģiju attīstību, gatavo produktu virzību tirgū.

Latvijas gadījumā nozares konkurētspēja pasaules tirgū ir izšķirošs priekšnoteikums tās pastāvēšanai, jo ražojam vairāk piena nekā paši patērējam. Un tas nav panākams bez inovatīvas, tehnoloģiski modernas, ekonomiski noturīgas (stabilas, no atbalsta iespējami neatkarīgas) un vertikāli integrētas piena nozares (piena ražošana, apstrāde un virzīšana tirgū) sistēmas efektīvas darbības. Līdztekus tam, par arvien svarīgāku izaicinājumu kļūst produkta izsekojamība „no lauka līdz galdam”, bet nākotnē – arī ietekmes uz klimatu novērtējums.

Piensaimniecībai Latvijā ir dabas, cilvēku un vēsturiskās pieredzes dota iespēja būt un:

- kļūt par ilgtspējīgas pārtikas ražošanas sistēmas vēstnesi Latvijā;
- demonstrēt augstu vides atbildību un integrētu pieeju, faktiski neizmantojot ievestus minerālmēsli un pesticīdus;
- ražot drošus, uzturvielām bagātus un kvalitatīvus piena produktus, kas vienlaikus ir novērtēti vietējā un starptautiskajā tirgū;
- nodrošināt labklājību sniedzotus ienākumus nozarē iesaistītajiem cilvēkiem.

Bet tam ir nepieciešama visu nozares dalībnieku sadarbīga rīcība pašlaik novērojamā faktiskā lejupslīdes trenda pārlaušanai.

Šis pētījums finansēts ar valsts atbalstu projekta Nr. 21-00-SOINV05-000022 (līgums AREI Nr. ZP-25/2021BEN) ietvaros.

SITUĀCIJAS RAKSTUROJUMA KOPSAVILKUMS

Tiek prognozēts, ka **pieprasījums pēc piena produktiem pasaulē turpinās pieaugt** arī nākamajā dekādē, un **Latvijas piena produktiem ir augsts izaugsmes potenciāls starptautiskajos tirgos.**

Vienlaikus vairāku globālu izaicinājumu kontekstā ES arvien plašāk tiek diskutēts par lauksaimniecības, jo īpaši lopkopības un tostarp piena nozares ekoloģisko un sociālo ilgtspēju, jo nozarei raksturīgas salīdzinoši augstas siltumnīcefekta gāzu un amonjaka emisijas, kas ietekmē klimata pārmaiņas un rada vides piesārņojumu, turklāt pieaug gan sabiedrības izpratne, gan pieprasījums pēc tādām kategorijām kā pārtikas drošība un uzturvērtība, apdzīvoti lauki un saglabāta ainava – t.i., vispārējo labklājību ietekmējošiem aspekti, kurus pagaidām vāji risina brīvā tirgus mehānisms, tomēr kuru nodrošināšanu ir gatava finansēt sabiedrība ar publiskās naudas iesaistes instrumentiem.

Tālredzīgi plānojot piena nozares attīstību Latvijā, ir jāveido tādu piena nozari, kurā ir iespējama biznesa vienību ekonomiskā noturība, vienlaikus mazinot negatīvo ietekmi uz apkārtējo vidi un klimata pārmaiņām un sniedzot sabiedrībai tās interesēm atbilstošos publiskos labumus.

Piena ražošanas apjoms – stagnējošs. Kopējais saražotā piena apjoms pēdējo piecu gadu periodā Latvijā svārstījies 2% diapazonā ap 990 tūkst. tonnām, tostarp bioloģiskā piena ražošana veido 9-10% no kopējās piena ražošanas un arī neuzrāda pieauguma tendences. Nozarē iesaistīto saimniecību un slaucamo govju skaits samazinās ik gadu, un piena ražošanas apjoms saglabājies, tikai pateicoties **piena izslaukuma pieaugumam**, taču tas joprojām ir zem ES vidējā līmeņa.

Latvijas piensaimniecības konkurētspēja ES telpā pēc piena kvotas atcelšanas ir pasliktinājusies. Izņemot globālās piena krīzes 2009.gadu, Latvijas tirgus daļa kopējā ES piena piegāžu apjomā bijusi augoša līdz pat 2015.gadam. Tomēr kopš 2015.gada, kad atcelta kvotu sistēma, kas regulēja piena ražošanas apjomu ES dalībvalstīs, Latvijas tirgus daļa ES kopējā piena piegāžu apjomā ir sarūkoša.

Nozarē turpinās strukturālās pārmaiņas, tomēr tās nenodrošina nozares izaugsmi. Laikā no 2015. līdz 2020.gadam no piena ražošanas ir izstājušās 8 142 saimniecības, kas ir gandrīz puse (42%) no kopējā saimniecību skaita, praktiski 1.6 tūkst. saimniecību ik gadu. Visstraujākais samazinājums vērojams saimniecību grupā ar slaucamo govju skaitu 1-9, tomēr arī pārējās grupās saimniecību skaits ir sarucis. Saimniecības ar 1–9 slaucamām govīm joprojām veido 79% no kopējā pienu ražojošo saimniecību skaita, tajās koncentrētas 17% no visām slaucamajām govīm, un šī saimniecību grupa saražo 13% no kopējā piena apjoma. Nosauktajā laika posmā par 26.4 tūkst. samazinājies arī kopējais slaucamo govju skaits, tajā skaitā saimniecību grupā 1-9 govīs tas krities par 14.3 tūkst. Slaucamo govju skaita samazinājums vērojams visās saimniecību grupās ar govju skaitu mazāku par 200 dzīvniekiem. Lielāko ganāmpulku grupā dzīvnieku skaits ir nedaudz pieaudzis (+1.4 tūkst.), tomēr šis pieaugums ne tuvu nekompensē kopējo slaucamo govju skaita samazinājumu. Slaucamo govju skaits bioloģiskajā lauksaimniecībā praktiski nav mainījies periodā kopš 2015.gada.

Viens no iemesliem nozares sarūkšanai - starpība starp Latvijas un vidējo ES piena iepirkuma cenu ir vismaz 5 eiro centi par kg piena jau ilgstoši, un šis ir izšķirošs faktors nozares attīstībai turpmāk. Starpība starp Latvijas un vidējo ES piena iepirkuma cenu 2019.gadā bija 5.39 eiro centi, 2020.gadā 5.9 eiro centi, tāpat arī 2021.gada astoņos mēnešos starpība veidojusi 5.31 eiro centus par sliktu Latvijas piena ražotājiem. Tāpat novērojams, ka piena cenu lejupslīdes

periodos starpība starp vidējo piena iepirkuma cenu ES un Latvijā palielinās – piemēram, 2015.-2016.gados atšķirība bija gandrīz 7.77 eiro centi par kg piena.

Bioloģiskā piena reģistrētā iepirkuma cena Latvijā faktiski neatšķiras no konvencionālā piena, atsevišķos periodos tā pat bijusi zemāka, un tikai epizodiski nedaudz pārsniegusi vidējo piena iepirkuma cenu. Līdz ar to atšķirība starp bioloģiskā piena cenu Latvijā un vidēji ES (piemēram, Vācijā) ir vēl lielāka. Zemāka piena iepirkuma cena būtiski ietekmē pievienotās vērtības veidošanās iespējas piena ražošanas sektorā un liedz iespēju augstāk apmaksāt iesaistīto darbaspēku, kā arī citus ražošanas faktorus, uzkrāt kapitālu turpmākai ražošanas attīstībai un negatīvi ietekmē saimniecību noturību ilgtermiņā. Tādējādi zemās piena iepirkuma cenas noteicošo faktoru apzināšanās un risinājumi to mazināšanai ir vitāli svarīgi turpmākai piena nozares attīstībai Latvijā.

Neattīstīta vertikālā sadarbība un tukšais piens savukārt ir viens no zemās piena iepirkuma cenas iemesliem. Līdzšinējā Latvijas praksē ierasts, ka par piena ražošanas galveno produktu tiek uzskatīts svaigpiens. Tomēr uzturvērtība un tirgus vērtība faktiski piemīt tajā esošajai sausnai (taukiem un olbaltumvielām, arī laktozei un minerālvielām), bet ne ūdens frakcijai. Salīdzinot tauku un olbaltumvielu saturu pienā vidēji piecu gadu periodā, uzskatāmi redzams, ka Vācijā un Īrijā ir būtiski augstāks gan olbaltumvielu, gan tauku saturs pienā nekā Baltijas valstīs un Polijā.

Novērtējot pienu ekonomiskajās barības vielu vienībās (EBVV), Vācijā un Īrijā vidēji periodā 2015.-2020.g. EBVV ir 8.1%, savukārt Latvijā 7.8%, kas ir par 3,8% mazāk. Tādējādi atšķirīgā EBVV vērtība objektīvi izskaidro 1.3 euro centus Latvijas piena iepirkuma cenas atšķirībā no vidējās ES (Vācijas) cenas. Ievērojot, ka sausna ir piena pārstrādes produktu noteicošā sastāvdaļa, augstāks piena tauku un olbaltumvielu saturs nodrošina labāku produktu iznākumu pārstrādē. Savukārt *tukšais* piens rada papildus izmaksas piena loģistikā no saimniecības līdz pārstrādes uzņēmumam, prasa lielāku energoresursu patēriņu piena pirmsapstrādē, kā arī prasa papildus resursus pārstrādes notekūdeņu apsaimniekošanā.

Salīdzinoši zems vidējais sausnas (tauku + olbaltumvielu) saturs pienā Latvijā visdrošāk skaidrojams gan ar desmitgades ilgām tradīcijām, gan ar to, ka piena ražošana Latvijā attīstās atrauti no piena pārstrādes un, izmantojot sadrumstalotai piena ražošanas struktūrai raksturīgo zemo tirgus spēku un neelastīgo piedāvājumu, Latvijā saražotā piena iepircēji globālā tirgus apstākļiem neatbilstīgi novērtē sausnas saturu pienā. Tomēr šāda tendence nav ilgtspējīga, jo lauksaimniecība ir primārās ražošanas sektors, no kura tiek sagaidīts, ka tas saražos patēriņam nepieciešamās barības vielas, piena gadījumā tās primāri ir olbaltumvielas un tauki. Vācijā un Īrijā, bet ne tikai- kur piena ražošana un pārstrāde darbojas kā vienota, vertikāli integrēta pārtikas sistēma un piena iepirkuma cenas aprēķins dominējoši balstās uz sausnas satura rādītājiem, piena ražotāji ir motivēti strādāt, lai kāpinātu sausnas saturu pienā, un arī tas sekmē šo valstu piena nozaru konkurētspēju starptautiskajā tirgū.

Piena fiziskā apjoma izslaukums ir augstāks lielās saimniecībās, piena sausna – vidēji lielās ģimenes saimniecībās. Ganāmpulkos ar slaucamo govju skaitu virs 200 novērojama augstākā produktivitāte – izslaukums gadā vidēji uz govi pārsniedz 9.5 tonnas piena 2020.gadā (šajās saimniecībās tiek saražots nedaudz vairāk kā 1/3 no kopējā piena valstī). Arī saimniecību grupā ar slaucamo govju skaitu 100-199 novērojama relatīvi augstāka piena ražošanas produktivitāte (virs vidējās valstī), savukārt saimniecību grupās ar mazāku slaucamo govju skaitu vidējais izslaukums novērojams 6-7 tonnas gadā, izņemot saimniecības ar govju skaitu līdz 9, kur vidējais izslaukums nesasniedz 6 tonnas gadā. Tāpat vidēji zema piena ražošanas produktivitāte ir bioloģiskajās saimniecībās (5.6 tonnas gadā). Savukārt, izvērtējot piena sausnas (tauki + olbaltumvielas) saturu pienā dažādās saimniecību grupās, var secināt, ka saimniecību grupā ar augstāko izslaukumu, tauku un olbaltumvielu saturs vidēji ir viszemākais.

Visaugstākais summārais tauku un olbaltumvielu saturs pienā vidēji novērojams saimniecību grupā ar 50-99 slaucamajām govīm, un augsts tas vidēji summāri ir arī saimniecībās ar 100 – 199 slaucamajām govīm. Saimniecībās ar mazāku govju skaitu ganāmpulkos, kā arī bioloģiskajās saimniecībās raksturīgs salīdzinoši augsts tauku saturs pienā, bet zemāks olbaltumvielu saturs.

Piena nozares īpašā vērtība ir spēja produktīvi izmantot zālajos akumulēto fotosintēzes enerģiju, bet nozares sarūkošo tendenču dēļ - Latvijā samazinās zālāju produktīva izmantošana. Aptuveni 70% no barības sausnas piena lopkopībā nodrošina rupjā barība – zālāju zāle un/vai kukurūza. Platībās, kur ilggadīgo un sēto zālāju blīvums pārsniedz 67% no kopējām lauksaimniecības zemēm, izvietotas novietnes ar salīdzinoši mazāku slaucamo govju skaitu. Savukārt novietnes ar lielāku slaucamo govju skaitu bieži atrodas teritorijās, kur LIZ platībās salīdzinoši augstāks īpatsvars ir kukurūzai, kas tiek audzēta lopbarības vajadzībām (vairāk nekā 5% no kopējās LIZ). Ievērojot, ka pēdējo piecu gadu periodā būtiski samazinājies tieši mazo ganāmpulku skaits, kā arī slaucamo govju skaits kopumā Latvijas piensaimniecībā sarūk, samazinās zālāju (pļavu un ganību, aramzemē sēto zālāju) produktīva izmantošana Latvijā.

Joprojām pieejamā zāles lopbarības bāze nodrošina iespēju iesaistīt produkcijas ražošanā vēl vismaz 100 tūkst. liellopu vienību. Lai gan zālēdājiem, tostarp slaucamajām govīm piemērotas lopbarības platības Latvijā sarūk, joprojām to resurss var nodrošināt kvalitatīvu rupjās barības bāzi būtiski lielākam liellopu skaitam, nekā tas ir šobrīd.

Latvijā piena ražošana vērtējama kā sadrumstalota un dispersi izvietota. Tāpat Latvijā novērojams zems slaucamo govju blīvums uz ha lopbarības platības, un piena ražošanas saimniecības izvietotas attālu viena no otras, kas apgrūtina lokālu piena ražošanas klasteru veidošanos, pakalpojumu pieejamību un sadarbības procesus nozarē.

Pievienotā vērtība uz nodarbināto Latvijā kopumā ir zema. Uz zemāku piena ražošanas efektivitāti Latvijā norāda arī pievienotās vērtības (izlaide mīnus starppatēriņa izmaksas) līmenis attiecībā uz vienu lauksaimniecības darba vienību (LDV), tas ir zemāks nekā vidēji ES un citās salīdzinājumā iekļautajās valstīs, izņemot Lietuvu, veidojot tikai 6.8 tūkst. EUR (ES vidējais tie ir 26.8 tūkst. EUR). Pievienotā vērtība uz nodarbināto atšķiras saimniecību grupās dalījumā pēc slaucamo govju skaita ganāmpulkā. Pievienotā vērtība uz nodarbināto ir augstāka lielāko ganāmpulku saimniecību grupās, šajās saimniecību grupās arī novērojama augstāka samaksa par piena kilogramu un salīdzinoši mazāka atbalsta loma ieņēmumu apjoma un pievienotās vērtības veidošanā.

Saimniecības ar slaucamo govju skaitu ganāmpulkā virs 200 uzrāda labāku ekonomisko noturību, vērtējot pēc saimniecību spējas gūt ieņēmumus no produkcijas pārdošanas tirgū. Savukārt augstāka ir šajā grupā ietilpstošo saimniecību atkarība no darbaspēka pieejamības tirgū (salīdzinoši zems ģimenes darba spēka īpatsvars kopējā darbaspēka vajadzības nodrošināšanā) un lopbarības pieejamības tirgū (augsts pirtās lopbarības īpatsvars), līdz ar to šo saimniecību noturība pret ražošanas faktoru nodrošināšanas risku vērtējama zemāka nekā saimniecību grupās ar slaucamo govju skaitu ganāmpulkā no 30-99, kur raksturīgs augstāks ģimenes darbaspēka īpatsvars kopējā apjomā un augstāks pašražotās lopbarības īpatsvars. Mazāko ganāmpulku saimniecību grupās savukārt ir zemāka ekonomiskā noturība, vērtēta pēc spējas gūt ieņēmumus no produkcijas pārdošanas tirgū un augstāka ieņēmumu atkarība no atbalsta. Lai kāpinātu šo saimniecību ekonomisko noturību, nepieciešamas investīcijas darba ražīguma kapināšanā.

Piena saimniecībām ir grūtības piesaistīt finanšu resursus īstermiņa un ilgtermiņa attīstības plānu īstenošanai. Līdzšinējos pētījumos identificētas vairākas problēmas, kas ierobežo lauksaimnieku piekļuvi finansējumam, tostarp kā nozīmīgākās ir pietiekama nodrošinājuma

trūkums, jo tipiski LIZ kalpo kā nodrošinājums aizdevumam, tomēr lielas zemes platības galvenokārt ir laukaugu saimniecību privilēģija. Savukārt īstermiņa aizdevumiem saimniecības rīcībā esošie apgrozāmie līdzekļi (krājumi) netiek novērtēti kā nodrošinājums par īstermiņa aizdevumu gadījumos. Kredītiestādes praktiski nestrādā ar jaunpienācējiem un jaunajiem zemniekiem viņu kredītvēstures, pieredzes un prasmju trūkuma dēļ, tāpat kredītiestādes ir piesardzīgas, vērtējot investīciju projektus lauksaimniecības sektorā, jo iegādātajām iekārtām ir ierobežots lietošanas iekārtu tirgus. Lauksaimniecība ir investīciju ietilpīga nozare, bet piena ražošanā naudas plūsma no produkcijas pārdošanas tirgū sāk veidoties vairāk nekā pēc gada kopš darbības uzsākšanas, tādējādi atbalsta loma jo īpaši saimnieciskās darbības sākuma posmā ir neatsverama.

Atbalstam kopumā ir nozīmīga loma piena lopkopības saimniecību ienākumos. Visu lielumu piena ražošanas saimniecību darbības ekonomiskais rezultāts ir ļoti atkarīgs no dažāda veida atbalsta maksājumu esamības. Vislielākais atbalsta īpatsvars neto pievienotajā vērtībā ir bioloģiskajās saimniecībās, un tikai saimniecību grupās ar 100 un vairāk slaucamajām govīm tas ir salīdzinoši mazāks – veidojot pusi vai mazāk no neto pievienotās vērtības. Apstākļos, kad piena ražotājiem nepietiekama tirgus spēka dēļ ir ierobežotas iespējas gūt atbilstošus ieņēmumus no produkcijas pārdošanas tirgū, valsts atbalsts ir nodrošinājis ieņēmumu kompensēšanas funkciju ražošanas izmaksu segšanai. Tāpat valsts atbalsta pasākumi ir veicinājuši izslaukuma paaugstināšanos vidēji nozarē un būtiski atsevišķās saimniecībās, kurās pārraudzības un snieguma pārbaudēs iegūtā informācija pilnvērtīgi izmantota ganāmpulka produktivitātes uzlabošanai.

ES Kopējās lauksaimniecības politikas apstākļos valsts atbalsta pasākumiem piena ražošanā būs nozīme arī turpmāk, risinot piena ražošanas ekonomiskās noturības uzlabošanas, piena saimniecībās un tirgus nepilnības ilgtermiņa un īstermiņa attīstībai nepieciešamā finansējuma piesaistes jomā, kā arī veicinot klimata pārmaiņu un vides piesārņojuma mazināšanu nozarē un nozares lomu publisko labumu sniegšanā. Tomēr kopumā nozares turpmākai attīstībai jābalstās nozares dalībnieku pašu iniciatīvā un vēlmē pilnveidojot savu saimniecisko sniegumu, darbības efektivitāti, noturību un vides ilgtspēju, kā arī organizēties lielāka tirgus spēka ieguvei efektīvai savās saimniecībās ražotā piena pārdošanai starptautiskajos tirgos.

Augstas lopbarības izmaksas uz saražoto tonnu piena. Lopbarības izmaksas ir nozīmīgākā izmaksu pozīcija piena ražošanā un veido ap 35% no kopējām izmaksām. Salīdzinājumā ar Īriju, Poliju un Vāciju – Baltijas valstīs novērojamas būtiski augstākas lopbarības izmaksas uz saražoto tonnu piena. Tas var norādīt, ka Baltijas valstīs piena ražotāji specializētajās piena saimniecībās plašāk piemēro ēdināšanas pieeju ar spēkbarības un proteīna piedevām, kas izmaksu ziņā ir dārgāka, bet vērsta uz izslaukuma kāpināšanu. Tomēr pagaidām ne Latvijā, ne Lietuvā vidējais izslaukums nerasniedz Vācijas vidējo līmeni, tādējādi var secināt, ka barības devu plānošana, barības kvalitāte vai citi ar ēdināšanu saistītie lēmumi saimniecību līmenī pie mums šobrīd nenodrošina gaidīto rezultativitāti.

Kopējās SEG emisijas no piena ražošanas samazinās – pašlaik dzīvnieku skaita krituma ietekmē, turpmāk papildus emisiju samazinājumam jāmeklē arī citi avoti. Piena ražošana Latvijā ir nozīmīgs SEG emisiju avots lauksaimniecībā, pie esošās ražošanas struktūras tā ir atbildīga par aptuveni 600 tūkst. tonnām SEG emisijām CO₂ ekvivalentā. Piena ražošanā SEG veidojas gan no metāna zarnu fermentācijas (ap 82%) un kūtsmēsliu apsaimniekošanas (ap 10%) procesā, gan tiešajām un netiešajām N₂O emisijām kūtsmēsliu apsaimniekošanas procesā (kopā ap 8% no kopējā apjoma). Salīdzinot ar 2005.gadu, SEG emisijas no piena ražošanas Latvijā ir samazinājušās par 8.4%. Tomēr pat pie esošo attīstības tendenču turpināšanās 2030.gadā sagaidāms būtu tikai 11.6% kritums pret 2005.gadu.

Kopējo emisiju samazinājumu noteicis slaucamo govju skaita kritums, jo emisijas uz slaucamo govī līdz ar vidējā izslaukuma pieaugumu ir palielinājušās. SEG emisiju turpmākam kritumam jāmeklē citi iespējami avoti (ārpus dzīvnieku skaita samazināšanas), ko racionāli būtu saistīt, pirmkārt, ar relatīvu (izteiktu attiecībā uz produkcijas vienību) metāna emisiju mazināšanu zarnu fermentācijas procesā un no kūstmēslu apsaimniekošanas un, otrkārt, ar pasākumiem slaucamo govju produktīvā mūža pagarināšanai.

Metāna emisiju līmenis uz saražoto pienu – Latvijā augstāks nekā, piemēram Vācijā un Igaunijā. Salīdzinot metāna emisijas, kas rodas no slaucamo govju zarnu fermentācijas un kūstmēslu uzglabāšanas, uz saražotā piena kg, šobrīd vislabākie rādītāji tiek sasniegti Vācijā (0.48 kg metāna emisiju CO₂ ekvivalentā uz kg piena) un Igaunijā (0.49 kg). Latvijā metāna emisijas uz piena kg ir līdzvērtīgas Lietuvas līmenim (0.58 kg), kas ir nedaudz zemāks kā Īrijā (0.59 kg), tomēr salīdzinoši augsts. Kā pozitīvs sasniegums atzīmējams - analizēto valstu starpā Latvijā un Polijā bijis lielākais metāna emisiju samazinājums kopš 2010.gada. Papildus, ja salīdzina metāna emisiju apjomu uz piena sausnu (tauki + olbaltumvielas), Latvijas emisijas ir augstākās starp salīdzinājumā iekļautajām valstīm, atgādinot par zemāku tauku un olbaltumvielu saturu pienā vidēji Latvijā. Kā arī tas norāda uz SEG emisiju samazināšanas iespējām Latvijas pienam par 15-17%. Valstu rādītājus lielā mērā noteicis izslaukuma apmērs un tā dinamika. Īrijā, kur piena ražošana balstās uz ganību sistēmu, izslaukums ir zemāks. Tomēr salīdzinājumā ar citām valstīm, Īrijā piena ražošanai ir visaugstākais potenciāls ceļā uz klimata neitralitāti, jo aprēķinos ievērtējot zālāju (jo īpaši ilggadējo zālāju) iespējas oglekļa uzkrāšanā, situācija varētu izvērsties būtiski atšķirīga no citām ES valstīm, kurās piena ražošana noris intensīvāk un attālinājusies no ganību sistēmas.

Jo intensīvāka piena ražošana, jo ar potenciāli lielākām SEG emisijām absolūtā izteiksmē tā saistīta. Ar ēdināšanu saistīto SEG emisiju (N₂O emisijas, kas rodas augkopības etapā – saistībā ar slaucamo govju ēdināšanai nepieciešamo barības līdzekļu izaudzēšanu un metāna emisijas, kas rodas zarnu fermentācijas procesā) aptuvenais novērtējums piena lopkopībā Latvijā atklāj, ka SEG emisijas absolūtos skaitļos pieaug ar saimniecību lielumu - jo vairāk slaucamo govju saimniecību grupā, jo augstākas SEG emisijas. Viszemākās tās ir bioloģiskajās saimniecībās.

Nozīmīgākais ietekmējošais faktors, kas lielā mērā noteic kopējo SEG emisiju apmēru, ir metāna emisijas, kas rodas zarnu fermentācijas procesā. Tomēr arī lopbarības līdzekļu izaudzēšana ir SEG emisiju ietilpīga, un ietilpība ir augstāka saimniecību grupās ar lielāku slaucamo govju skaitu ganāmpulkā. Novērtējot SEG emisijas uz kg piena vai kg sausnas – nozīmīgs ir sasniegtais izslaukums, izteikts piena vai sausnas kilogramos. Te saimniecības ar sasniegtu augstu izslaukumu nodrošina zemāku SEG emisiju apmēru uz produkcijas vienību.

Agrāka pirmā atnešanās un lielāks laktāciju skaits – iespēja SEG emisiju ietaupījumam uz produkcijas vienību. Veicot aptuveno novērtējumu dažādiem pirmās atnešanās brīža un kopējā laktāciju skaita variantiem, izmantoti dažādi ēdināšanas tehnoloģiskie modeļi, atkarībā no nedefinētā mērķa izslaukuma. Rezultāti atklāj, ka šobrīd vidējā piena ražošanas prakse (pirmā atnešanās 26 mēnešos, 2.8 laktācijas periodi) ir metāna emisiju visietilpīgākā, vērtējot uz kg piena, - abi pārējie scenāriji (pirmā atnešanās 23 mēnešos, 5 laktācijas periodi; un pirmā atnešanās 23 mēnešos, 2.2 laktācijas periodi), kas ietver iespējami ātru pirmo atnešanos rada metāna emisiju ietaupījumu uz produkcijas vienību, bet arī laktāciju skaita kāpināšanai ir pozitīva ietekme uz metāna emisiju mazināšanu uz produkcijas vienību.

Slāpekļa izmantošanas efektivitātes kritērija izpilde saimniecībās – potenciāls izaicinājums Latvijas piena saimniecībām. Pētījumā veikts NUE (slāpekļa izmantošanas efektivitātes) aprēķins dažāda lieluma piena lopkopības saimniecībās, ar mērķi iegūt priekšstatu, vai Taksonomijas regulējuma ietvarā tehniskajos kritērijos šobrīd izvirzītais minimālais NUE līmenis piena lopkopības saimniecībām (30%) ir potenciāls drauds banku finansējuma

pieejamībai piena lopkopībā. Pētījumā veiktā NUE novērtējuma rezultāti liecina, ka Taksonomijas regulējuma būtiskās sekmēšanas kritērija izpilde varētu kļūt par nopietnu izaicinājumu Latvijas piena saimniecībām. Lai laicīgi apzinātos galvenos faktoros, kas ietekmē NUE piena lopkopības saimniecībās, kā arī rastu risinājumus NUE kāpināšanai, nepieciešams attīstīt zināšanas un praktiskus rīkus, lai varētu īstenot aptverošu un detalizētu NUE aprēķinu un novērtēšanu saimniecību līmenī.

Piena nozarē Latvijā pamatā darbojas nelieli piena kooperatīvi, 2020.gadā svaigpienu iepirka kopumā 32 piena kooperatīvi, vidējam iepirkuma apjomam uz kooperatīvu veidojot 8.8 tūkst. tonnas (t.i., ap 24 tonnas dienā) gadā. Lielākoties kooperatīvu biedru skaits nepārsniedz 100 piena ražotājus, kas neļauj būtiski ietekmēt piena iepirkuma cenu, tomēr atvieglo samaksas piena pienu saņemšanu to biedriem. Izmantojot piena iepirkuma apjomu un cenu empīriskos datus, novērtēts, ka kooperatīvās sabiedrības spēja saviem biedriem nodrošināt iespējami augstāku piena iepirkuma cenu, ir atkarīga no konsolidētā piena apjoma, minimālais sliexsnis retrospektīvā novērtēts, ka nepieciešami vismaz 13 tūkst. tonnu piena gadā. Lai kapinātu piena kooperatīvu darbības efektivitāti (mazinātu fiksēto izmaksu slogu un optimizētu piena loģistikas izmaksas), kā arī kāpinātu kooperatīvo sabiedrību spēju nodrošināt augstāku piena iepirkuma cenu saviem biedriem, nepieciešama kooperatīvu darbības apmēra (aptvēruma un konsolidētā piena apjoma) kāpināšana. Nozarē ir vērojami soļi kooperatīvu konsolidācijas virzienā – izveidots otrā līmeņa kooperatīvs “Baltu piens”, kā arī, apvienojoties Latvijas un Igaunijas piena ražotājiem, izveidots Eiropas kooperatīvs “E-Piim”.

Kooperācija nav attīstīta visos “no lauka līdz galdam” posmos. Piena nozarē Latvijā ir daži kooperatīvi, kas veic primārās izejvielas pārstrādi, taču to pārstrādātais piena kopapjoms ir neliels. Turklāt Latvijā principā nav novērojama ES ierasta prakse - kooperatīviem piederoši vairumtirdzniecības uzņēmumi un veikalu ķēdes, kas sniedz plašākas realizācijas iespējas un ļauj zemnieku saražoto pārvērst produktos ar augstāku pievienoto vērtību, nodrošinot arī ienākumu stabilitāti kooperatīvu biedriem.

Tāpat, piemēram, lielākais Īrijas piena produktu eksportētājs “Ornua” ir kooperatīvs. Tas virza eksporta tirgos un pārdod piena produktus, kas iepirkti no tā biedriem – Īrijas piena pārstrādātājiem.

Kooperatīvu tirgus daļa svaigpiena iepirkumā praktiski līdzvērtīga piena pārstrādes uzņēmumiem. Latvijas piena kooperatīvu daļa kopējā svaigpiena iepirkumā 2020.gadā veidoja 33%, savukārt piena pārstrādes uzņēmumi iepirka 35% no kopējā svaigpiena. Vidēji ES dalībvalstīs kooperatīvu daļa piena piegādēs veido ap 64%, bet Īrijā – pat 98%.

Latvijas piena nozare ir neto piena eksportētāja – pamatā siera un svaigpiena, galvenokārt uz Lietuvu. Piena ražošanas pašnodrošinājuma līmenis Latvijā ir 140%, līdz ar to galvenais nozares izaugsmes potenciāls ir eksporta apjoma kāpināšana.

90% Latvijas piena un tā produktu tiek eksportēti uz ES valstīm (kas ir attīstīto valstu grupa ar augstām kvalitātes prasībām un kopumā šis reģions ir neto eksportētājs): t.sk., uz Lietuvu, kur 2020.gadā eksportēti 49% no kopējās eksporta vērtības, uz Vāciju – 19%, uz Igauniju 8%. Pārējās valstis kopā sastāda 24% no kopējā piena eksporta apjoma.

Kopējā piena produktu eksporta vērtība 2020.gadā bija 243 milj. EUR, tajā skaitā svaigpiena eksports bija ap 100 milj. EUR, bet siera un biezpiena - 94 milj. EUR. Pārstrādāto piena produktu eksporta tirgos joprojām dominē industriālie pamatprodukti – siers, sviests, kā arī sausie vājpiena un pilnpiena pulveri. Tomēr arī krējums, vājpiena pulveris, sviests, raudzēti piena produkti ir nozīmīgi eksporta produkti. Pagaidām maznozīmīgi (ap 10% no kopējās vērtības) produkcijas apjomi tiek tirgoti uz valstīm ar lielu importa izaugsmes potenciālu.

Tomēr Latvijas piena pārstrāde arī ir sadrumstalota un uzņēmumu sadarbspēja vāja, līdz ar to cieš sektora kopējā konkurētspēja. Vidējais piena pārstrādes uzņēmuma apgrozījums Latvijā ir 6.1 milj. EUR, salīdzinot ar 11.2 milj. EUR Igaunijā un 35.3 milj. EUR Lietuvā (2018.gada dati). Lai arī lielākajam piena pārstrādes uzņēmumam Latvijā apgrozījums ir ap 100 milj. EUR, Lietuvā tas katram no trim lielākajiem piena pārstrādes uzņēmumiem ir ap 200 milj. EUR. Tā kā Latvijas pārstrādātāji ir nelieli uzņēmumi, tad pieejamie finanšu resursi ir mazāki, kā Lietuvas, Polijas piena pārstrādes uzņēmumiem. Tāpēc Latvijas pārstrādātāji izvēlas strādāt ar tirgotājiem, kuri veic priekšapmaksu par precī, bet kuri savukārt diktē savus noteikumus t.i., preces cenu un sortimentu. Lai gan Latvijā piena pārstrādē dominē industriālie produkti, turklāt sortiments ir līdzīgs, arī eksporta tirgu apgūvē uzņēmumu sadarbība ir vāja.

Pievienotā vērtība uz nodarbināto Latvijas piena pārstrādē – zema. Pievienotā vērtība Latvijas piena pārstrādē pieaug, taču joprojām ir zema – 25.2 tūkst. EUR uz nodarbināto personu (2018.gads). Vēl zemāks rādītājs starp analizētajām valstīm bija tikai Lietuvā – 24.9 tūkst. EUR, tajā pašā laikā Igaunijā tas sasniedza 36.1 tūkst. EUR. Vidēji ES dalībvalstīs pievienotā vērtība uz nodarbināto piena pārstrādē ir 60.3 tūkst. EUR.

Šobrīd Latvijas piena pārstrāde izmanto apmēram 43% no tai pieejamajām fiziskajām jaudām, kas, cita starpā, faktiski palielina fiksēto izmaksu slogu uz pārstrādes produkta vienību. Kopējais pārstrādātais svaigpiena apjoms 2020.gadā bija 589 tūkst. tonnas. Lielais neizmantoto jaudu apjoms pie vienlaikus augsta un pieaugoša svaigpiena eksporta apjoma apliecina šo jaudu konkurētspēju pasaules piena pārstrādes tirgū.

Visvairāk ražotais piena produkts Latvijā ir siers, un tas ir vienīgais produkts, kura ražošanas apjomi desmit gadu laikā ir pieauguši – atbilstoši globālā tirgus pieprasījumam un tendencēm. 2020.gadā tika saražota 51.9 tūkst. tonnas siera, tā ražošanas apjomi pārskata periodā ir pieauguši par 67%. Siera ražošanai tiek izmantota puse no piena tauku kopējā apjoma un 76% no kopējā olbaltumvielu daudzuma, kas pieejama pārstrādē. Latvijas ražotāji, vērtējot pēc ražoto produktu apjomu izmaiņām, ir pielāgojušies globālā tirgus pieprasījumam un šobrīd ražo vairāk olbaltumvielas saturošo produktus, izteikti palielinot siera ražošanas apjomus un samazinot sviesta ražošanu.

Bioloģiskā pārstrāde – šobrīd neliela, bet ar tirgus perspektīvu. Latvijā 2020.gadā pārstrādes uzņēmumos tika pārstrādātas aptuveni 42 tūkst. tonnas bioloģiskā svaigpiena (~ 7% no kopējā pārstrādātā svaigpiena). Salīdzinoši zemo ražošanas apjomu un ražošanas reģionālās izkļedes dēļ piena pārstrādātāji nav ieinteresēti bioloģisko piena produktu ražošanā, un daļa bioloģiskā piena tiek pārstrādāta kā konvencionālais piens. Tādējādi turpmāka bioloģiskā piena ražošanas izaugsme būtiski atkarīga no nozares dalībnieku koordinētas sadarbības formu attīstības un individuālās darbības produktivitātes kāpināšanas.

STRATĒGISKĀ ATTĪSTĪBA

Šī stratēģija novērtē piena nozari, kas vēsturiski ir nozīmīga Latvijas lauksaimniecības un pārtikas produkcijas izlaidē un ar joprojām lielāko zālāju audzēšanai piemēroto lauksaimniecības platību produktīvas izmantošanas potenciālu.

Stratēģija atbalsta piena nozares kā **ilgtspējīgas pārtiku ražojošas sistēmas** attīstību, kuras dalībnieki **apzinās pasaules mērogā aktuālos izaicinājumus**, pieņem tos un ir **gatavi risināt**, ieviešot reālas pārmaiņas.

Stratēģija **atbalsta Zaļā kursa principus** un ir veidota saskaņā ar tiem.

Stratēģija atbalsta tādus attīstības risinājumus, kuros **piena ražošanas organizācija ir videi draudzīga un tuvojas klimata neitralitātei**, un nozarē iesaistītās **biznesa vienības ir ekonomiski noturīgas un saglabājas nozares loma publisko labumu nodrošināšanā**.

Šīs stratēģijas izstrādes procesā veiktā pētījuma rezultāti veido ietvaru, kas ļauj izdarīt šādas piena nozares attīstības izvēles un formulēt veicamo darbību virzienus.

1.1 Vīzija 2030

Latvijas piena nozare ir ilgtspējīgas pārtikas ražošanas sistēmas vēstnese Latvijā. Tā ir pieņēmusi klimatneitralitātes izaicinājumus un pielāgojas tiem, demonstrējot integrētu pieeju, ražojot drošus, uzturvielām bagātus un kvalitatīvus piena produktus, kas ir novērtēti vietējā un eksporta tirgos, un nodrošinot labklājību veicinošus ienākumus nozares cilvēkiem.

1.2 Vērtības:

- Latvijas piena nozare **IR** nacionālā bagātība ar savu lomu lauku apdzīvotības un augstvērtīgas ainavas veidošanā.
- Latvijas piena nozarē **VAR** ar produktīvu darbu gūt ģimenes labklājībai pietiekamus ienākumus no produkcijas pārdošanas tirgū.
- Latvijas piena nozare **PĀRVĒRŠ** zālajos uzkrāto fotosintēzes enerģijas potenciālu cilvēkam izmantojamajos pārtikas produktos.
- Latvijas piena nozarē **VEIC** vides ilgtspējai atbilstošu, attīstošu un gudru saimniecisko darbību.
- Latvijas piena nozare **RADA** patērētājiem noderīgus, drošus, uzturvielām bagātus un kvalitatīvus pārtikas produktus no vietējām izejvielām.

1.3 Stratēģiskā izvēle:

Laužot piena nozares stagnēšanas trendu:

- atjaunot piena nozares konkurētspēju un izaugsmi, lai veicinātu piena ražošanā iesaistīto Latvijas ģimeņu labklājību;
- kāpināt piena ražošanas noturību un ekonomisko efektivitāti;
- saglabāt nozares lomu publisko labumu sniegšanā.

1.4 Sasniedzamie rezultatīvie rādītāji (2030)

- Saražota piena sausna (tauki + olbaltumvielas) vismaz 110 tūkst. tonnu gadā.
- Bioloģiskā piensaimniecība veido vismaz ¼ no kopējā slaucamo govju ganāmpulka.
- Piena ražošana nodrošina platības ziņā pieaugošu zālāju produktīvu izmantošanu.
- Latvijā ražota piena sausnas iepirkuma cena ir pietuvinājusies ES vidējam līmenim.
- Kooperācija aptver vismaz 2/3 no kopējā slaucamo govju ganāmpulka.
- SEG emisijas uz produkcijas vienību ir samazinātas par vismaz 10%.
- Slāpekļa izmantošanas efektivitāte piena ražošanā atbilst Taksonomijas regulējumā noteiktajiem būtiskās sekmēšanas kritērijiem.
- Vietējās piena pārstrādes produktu izlaides apjoms ir vismaz divkārtšojies.

1.5 Sešu pavadīnu stratēģiskā pīne

1 **Esošo piena pārstrādes uzņēmumu kooperācijas restarts - mērķtiecīgai piena pārstrādes produktu virzīšanai eksporta tirgos**

Virszdevums: uzlabot piena pārstrādes uzņēmumu sadarbību Latvijā ražoto piena pārstrādes produktu konkurētspējas paaugstināšanai eksporta tirgos.

Izaicinājums: Latvija joprojām ir piena neto eksportētājvalsts, pašnodrošinājums jau šobrīd tiek pārsniegts par 40%. Tādējādi nozares izaugsmes vienīgā iespēja ir eksporta apjomu palielināšana - gan esošajos tirgos, gan jaunu tirgu apgūšana. Lai gan vietējā piena pārstrādē pieejamās tehniskās jaudas nav pilnvērtīgi noslogotas, svaigpiena eksports pēdējo piecu gadu laikā ir pieaudzis un veido 37% no kopējā iepirkta piena. Svaigpiena eksporta pieaugums pie neizmantojamā vietējās industrijas jaudām tiešā veidā nepārprotami norāda uz vietējā piena pārstrādes sektora nepietiekamu konkurētspēju.

Rīcības virzieni:

1) Latvijas piena pārstrādes produktu eksporta programmas izstrāde un īstenošana

Šādas programmas izstrādei jābalstās uz ieinteresēto personu privāto iniciatīvu un finansējumu. Zemkopības ministrija var sekmēt šo procesu, piedaloties tās izstrādes līdzfinansēšanā, īstenošanas līdzfinansēšanā, kā arī sasaistīt eksporta programmas īstenošanu ar sektoram paredzētā investīciju atbalsta pasākuma nosacījumiem. Vēlams nodēfinēt eksporta programmā aptveramā piena pārstrādes produktu apjoma minimālo sliekšni, piemēram, 300 tūkst. tonnas piena ekvivalentā vai ne mazāk kā 55% no eksportēto piena pārstrādes produktu apjoma.

2) Inovatīvu, patēriņa tendencēm atbilstošu piena pārstrādes produktu izstrāde un virzīšana tirgū

Šai rīcībai jābalstās uz ieinteresēto personu privāto iniciatīvu un finansējumu. Zemkopības ministrija var sekmēt šo procesu, paredzot publisko finansējumu piena pārstrādes uzņēmumu un zinātnieku sadarbībai jaunu, eksporta tirgos pieprasītu produktu izstrādei, piemēram, turpinot sadarbības atbalsta inovatīvu produktu radīšanai līdzīgas programmas.

- 3) Atbalsts piena pārstrādes uzņēmumu tehnologu pieredzes un kvalifikācijas paaugstināšanai inovatīvu piena produktu izstrādes jomā

Šai rīcībai jābalstās uz ieinteresēto personu privāto iniciatīvu un ieinteresētību. Šo procesu var sekmēt, paredzot publisko finansējumu vai izstrādājot īpašu atbalsta programmu piena pārstrādes tehnologu pieredzes apmaiņai un kvalifikācijas paaugstināšanai ārzemēs inovatīvu risinājumu apguvei piena produktu izstrādes jomā.

- 4) Finanšu instrumentu pieejamība eksporta aktivitāšu finansēšanai un inovatīvu produktu ieviešanai ražošanā

Risinot tirgus nepilnību, ka banku sektors nepilnīgi novērtē piena produktus kā nodrošinājumu apgrozāmo resursu un pamatlīdzekļus ilgtermiņa ieguldījumu kreditēšanai, var būt mērķtiecīga valsts intervence finanšu resursu pieejamībai piena pārstrādes uzņēmumiem eksporta aktivitāšu un inovatīvu produktu ieviešanai ražošanā.

2 Piena ražotāju kooperācijas pacelšanās jaunā līmenī – kooperatīvas sabiedrības pārvaldīta, inovatīva piena loģistikas un pārstrādes rūpnieciskā kompleksa attīstība

Virszdevums: sekmēt piena ražotāju horizontālās sadarbības mērogu un aptveri, kā arī iedrošināt esošās kooperatīvās sabiedrības konsolidēt savu darbību un paplašināt to vertikālās integrācijas virzienā, panākot Latvijas piena ražotāju tirgus spēka pieaugumu un piena iepirkuma cenas tuvināšanos ES vidējam līmenim.

Izaicinājums: piena iepirkuma cena ilgtermiņā vidēji ir zemāka nekā ES piena iepirkuma cena, šo starpību daļēji iespējams mazināt, efektīvizējot piena loģistikas procesu, kā arī paaugstinot piena ražotāju tirgus spēku. Šobrīd tikai aptuveni 30% Latvijas piena ražotāju ir iesaistījušies kādā no kooperatīvajām sabiedrībām, arī pašas kooperatīvās sabiedrības ir relatīvi nelielas (dienas piena iepirkums vidēji ir 24 tonnas piena), šāds konsolidācijas tvērums ir nepietiekams, lai izšķiroši risinātu piena ražotājiem aktuālo piena iepirkuma cenas jautājumu. Piena ražotāju plaša iesaistīšanās kooperācijā, un kooperācijas iesaistīšanās piena produktu pārstrādes procesā ir ES (un arī pārējās pasaules) attīstītas piena ražošanas valstīs pārbaudīta formula piena ražotāju tirgus spēka vairošanai, piena nozares kā ilgtspējīgas pārtikas sistēmas attīstībai un saimnieciskās darbības efektivitātes paaugstināšanai, turklāt tas atbilst ne tikai piena ražotāju interesēm, bet arī sabiedrības interesēm, kas atspoguļotas Zaļā kursa principos.

Rīcības virzieni:

- 1) Piena ražotāju konsolidēšanās kooperatīvajās sabiedrībās

Šai rīcībai jābalstās uz piena ražotāju privāto iniciatīvu. Zemkopības ministrija var sekmēt šo procesu, iestrādājot publiskā atbalsta saņemšanas nosacījumos prasību par dalību kādā no attiecīgās nozares kooperatīvajām sabiedrībām.

- 2) Kooperatīvo sabiedrību sadrumstalotības mazināšanās

Šai rīcībai jābalstās uz piena kooperatīvo sabiedrību iniciatīvu. Zemkopības ministrija var sekmēt šo procesu, izstrādājot papildus prasību kooperatīvo sabiedrību atzīšanas nosacījumos, ka organizācija konsolidē, piemēram, vismaz 5% no piena ražošanas apjoma.

- 3) Atbalsts kooperatīvas sabiedrības pārvaldīta, inovatīva piena pārstrādes rūpnieciskā kompleksa attīstībai

Šai rīcībai jābalstās uz piena kooperatīvo sabiedrību iniciatīvu. Zemkopības ministrija var sekmēt šo procesu, iekļaujot investīciju atbalsta pasākumā konkursu atbalstam ar paaugstinātu atbalsta likmi vai projekta summu - jaudīga (vismaz 1000 t piena dienā), inovatīva, kooperatīva pārvaldīta piena pārstrādes rūpnieciskā kompleksa izveidei Latvijā.

3 Piena ražošanas izaugsme ģimenes saimniecībās – noturīgai un multifunkcionālai piensaimniecībai

Virszdevums: salauzt Latvijas piena nozarē notiekošās sarukšanas tendences, kuru rezultātā cieš nozares multifunkcionālais raksturs un atsevišķi ekonomiskās noturības aspekti un veicināt piena ražošanas pieaugumu ģimenes saimniecībās.

Izaicinājums: Latvijas piena nozarē novērojamas sarukšanas tendences – no nozares izstājas dažāda lieluma saimniecības, slaucamo govju skaits samazinās, kā arī samazinās ilggadīgo zālāju produktīva izmantošana. Tomēr piena nozare joprojām ir ar lielāko zālāju audzēšanai piemēroto lauksaimniecības platību produktīvas izmantošanas potenciālu, pārvēršot zālajos uzkrāto fotosintēzes enerģiju produktīvos cilvēkiem derīgos pārtikas produktos, pieprasījums pēc kuriem pasaules tirgū joprojām ir pieaugošs.

Ģimenes saimniecībās, ar govju skaitu līdz 200 slaucamajām govīm ganāmpulkā, piena ražošana joprojām saistīta ar augstu roku darba ieguldījumu, savukārt modernizācijas projektu plānošanai un īstenošanai nereti pietrūkst pašu ieguldījumam nepieciešamā finansējuma.

Piena ražošanā saimniecību vadītāju vidējais vecums pārsniedz 55 gadus, tādējādi paaudžu nomaiņa ģimenes saimniecību turpmākai funkcionēšanai kļūs arvien aktuāla tuvākajos gados.

Rīcības virzieni:

- 1) Atbalsts darbaspēka produktivitātes kāpināšanai ģimenes saimniecībās

Šo procesu iespējams sekmēt, paredzot atbalstu investīcijām piena ražošanas modernizācijā piena lopkopības saimniecībās ar slaucamo govju skaitu līdz 200.

- 2) Finanšu instrumentu pieejamība piena ražošanas modernizācijas projektu īstenošanai, kā arī saimniecības iegādei

Risinot tirgus nepilnību, ka banku sektors vērtē kā ļoti augstus ar piena ražošanas biznesu saistītos riskus, un nereti investīciju īstenošanai saimniecībās pietrūkst pašu ieguldījumam nepieciešamā finansējuma, nepieciešama valsts intervence finanšu resursu pieejamībai darbaspēka ražīguma paaugstināšanai piena ražošanā ģimenes saimniecībās, kā arī saimniecības iegādei.

- 3) Ģimenes saimniecību vadītāju (un potenciālo saimniecību pārņēmēju) zināšanu un kompetences paaugstināšana par piena saimniecības vadību un piena ražošanas organizēšanu

Radīt kompetences paaugstināšanas programmu, kas aptvertu aktuālākās atziņas par piena saimniecības vadību un piena ražošanas organizāciju visos tās elementos – ievērojot gan ekonomiskās efektivitātes, gan vides ilgtspējas aspektus, kā arī digitālos rīkus saimniecības darbības plānošanai, uzskaitēi, darbības izvērtēšanai un attīstības lēmumu pieņemšanai.

lesaistei apmācībās ir jābalstās uz piena ražotāju privāto iniciatīvu. Šo procesu iespējams sekmēt, paredzot stipendiju uz apmācību laiku un finansējot programmas izveidi.

- 4) Pārraudzībā un sniegumu pārbaudēs iegūtās informācijas plašāka izmantošana ganāmpulka produktivitātes paaugstināšanai

Nepieciešams attīstīt piena ražošanas konsultatīvā atbalsta sistēmu, kur komplektā ar govju individuālās pārraudzības datiem un snieguma pārbaudēs iegūto informāciju tiek piedāvāta to efektīva izmantošana ganāmpulka produktivitātes kāpināšanai.

4 “Bioloģiskais piens – no lauka līdz galdam” stratēģijas attīstība un īstenošana

Virsuzdevums: radīt pamatnosacījumus bioloģiskā piena ražošanas izaugsmei Latvijā vertikāli integrētā sistēmā.

Izaicinājums: Salīdzinoši zemo bioloģiskā piena ražošanas apjomu un ražošanas reģionālās izklīdes dēļ piena pārstrādātāji nav ieinteresēti bioloģisko piena produktu ražošanā, un daļa bioloģiskā piena tiek pārstrādāta kā konvencionālais piens. Tādējādi esošie bioloģiskā piena ražotāji nesaņem tirgus prēmiju par augstākas vērtības piena ražošanu un jaunu ražotāju ienākšana nozarē nav motivēta.

Rīcības virzieni:

- 1) Programmu izstrāde bioloģiskā piena un tā pārstrādes produktu ražošanai un virzīšanai tirgū

Šai rīcībai jābalstās uz piena pārstrādātāju vai ražotāju privāto iniciatīvu. Zemkopības ministrija var sekmēt šo procesu, iekļaujot investīciju atbalsta pasākumā konkursu atbalstam ar paaugstinātu atbalsta likmi integrētam investīciju projektam, kurš paredz programmas īstenošanu bioloģiskā piena un tā pārstrādes produktu ražošanai un virzīšanai tirgū. Katrai no atbalstītajām programmām nosakāms gada minimālais aptvertā bioloģiski ražotā piena apjoms, piemēram vismaz 40 tūkst. tonnu bioloģiskā piena piegādes gadā. Ja projektu piesaka bioloģiskā piena ražotājs, tad dalība šādā programmā tiek vērtēta kā priekšrocība (rindā uz finansējuma pieejamību vai pieejama paaugstināta atbalsta likme).

- 2) Bioloģiskā piena ražotāju konsolidēšanās kooperatīvajās sabiedrībās

Šai rīcībai jābalstās uz piena ražotāju privāto iniciatīvu. Zemkopības ministrija var sekmēt šo procesu, iestrādājot publiskā atbalsta saņemšanas nosacījumos prasību par dalību kādā no attiecīgās nozares kooperatīvajām sabiedrībām.

- 3) Pārraudzībā un sniegumu pārbaudēs iegūtās informācijas mērķtiecīga izmantošana ganāmpulka produktivitātes paaugstināšanai bioloģiskajā ražošanā

Ciltsdarba programmu papildināšana ar mērķiem bioloģiskā piena ražošanā – piena ražošanas produktivitātes kāpināšanai, kā arī ciltsdarbā attīstīt un mērķtiecīgi izmantot vaisliniekus ar spēcīgāku stresa noturību, piemērotību ganīšanai, bezragu (tolo) gēnu utt., bioloģiskajai piena lopkopībai.

5 Zināšanu attīstības un pārneses sistēmas koordinēts restarts – zināšanās balstītas piena nozares attīstībai

Virszdevums: nodrošināt aktuālajām zinātniskajām un praksē pārbaudītām inovatīvajām atziņām atbilstošu informatīvo pamatu nozares dalībnieku zināšanu un kompetenču paaugstināšanai piena ražošanā un jaunu produktu izstrādei – pārstrādē.

Izaicinājums: Globālie izaicinājumi noteic jaunus nosacījumus piena nozares attīstībai, kurā tai jātop par integrētu pārtikas ražošanas sistēmu, jāatrisina virkne ekonomiskās neefektivitātes problēmas, vienlaikus paaugstinot vides ilgtspējas rezultativitāti. Nozares pārmaiņas nav iedomājamas bez koordinētas zināšanu attīstības un pārneses sistēmas attīstības.

Rīcības virzieni:

1) Zināšanu attīstības un pārneses procesu savstarpējā sasaiste un pēctecība

Nepieciešams stiprināt piena nozarei vajadzīgo zināšanu radīšanu un attīstību (pētnieku kompetence), kā arī zināšanu adaptāciju un pārnesi (nozares ekspertu un konsultantu kompetence) savstarpēji koordinētā formātā.

2) Profesionālās kvalifikācijas izaugsmes sistēmas stiprināšana

Nepieciešams stiprināt profesionālo zināšanu ieguves sistēmu nozares nodrošināšanai ar jauniem speciālistiem: atverot mērķtiecīgas piena ražošanas vadīšanas, piensaimniecības strādnieka un pienrūpniecības tehnologa mācību programmas, jauniešiem un kompaktētas programmas jau vidējo vai augstāko izglītību ieguvušiem viņu pārkvalifikācijai.

6 Zaļā kursa izaicinājumu risināšana - ekonomiski efektīvai un vides ziņā ilgtspējīgai piena nozarei

Virszdevums: virzīt piena nozares kā ilgtspējīgas pārtikas sistēmas attīstību, kurā iesaistītās biznesa vienības ir vienlīdz nozīmīgas un gūst pienācīgus ienākumus no produktu pārdošanas tirgū, apzinoties un risināt Zaļā kursa izvirzītos nosacījumus.

Izaicinājums: piena iepirkuma cena Latvijā noturīgi ir ne mazāk par 50 EUR/t zemāka nekā ES vidējā. Līdztekus loģistikas un pārstrādes industrijas sistēmas neefektivitātei, viens no iemesliem šai cenu atšķirībai ir piena sausas saturas zemāks līmenis. Piena iepirkuma cenas tuvināšana ES vidējam līmenim ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem tuvāko gadu laikā, to iespējams paveikt stiprinot saimniecību tirgus spēku (kooperācija), risinot iekšējās loģistikas efektivitātes paaugstināšanu, kā arī paaugstinot sausas saturu izslauktajā pienā.

Saistībā ar Zaļā kursa izaicinājumiem, piena ražošanai Latvijā ir jātiecas uz klimata neitralitāti 2050.gadā, līdz 2030.gadam samazinot SEG emisijas uz produkcijas vienību, kā arī uzlabojot slāpekļa izmantošanas efektivitāti (NUE), atbilstoši Taksonomijas regulējuma būtiskas sekmēšanas kritērijiem.

Nav iespējams uzlabot to, ko nevar izmērīt.

Rīcības virzieni:

1) Piena ražošanas orientācija uz piena sausas (tauku un olbaltumvielu) īpatsvara paaugstināšanu izslauktajā pienā

Nepieciešama piena nozares dalībnieku vienošanās par izpratni, ka piena sausna (tauki un olbaltumvielas) ir galvenā svaigpiena kā produkta vērtība.

Efektīvākais šīs izpratnes izpausmes veids ir pāreja uz principiāli citu piena iepirkuma cenas aprēķināšanas formulu, piemēram:

$$C = t * C_t + o * C_o - A * I_l,$$

kur

C ir piena iepirkuma cena, t ir tauku daudzums, o ir olbaltumvielu daudzums, bet A- piena fiziskais apjoms un I_l loģistikas un pārstrādes izmaksu komponente, kas saistīta ar ūdeni.

Šai rīcībai ir jābalstās uz piena nozares dalībnieku iniciatīvu, Zemkopības ministrija var sekmēt izpratnes par sausnas nozīmi vairošanu, saistītā ienākumu atbalsta saņemšanas kritērijos fiziskā izslaukuma vietā norādot sausnas (tauki + olbaltumvielas) izslaukuma līmeni kā maksājuma saņemšanas nosacījumu.

1) Finanšu instrumentu pieejamība piena ražošanas modernizācijas projektu īstenošanai

Risinot tirgus nepilnību, ka banku sektors vērtē kā ļoti augstus ar piena ražošanas biznesu saistītos riskus, un nereti investīciju īstenošanai piena saimniecībās neatkarīgi no to lieluma pietrūkst pašu ieguldījumam nepieciešamā finansējuma, svarīga ir valsts intervence finanšu resursu pieejamībai jaunu saimniecību infrastruktūras modernizācijā un piena ražošanas tehnoloģiju pilnveidošanā, ar mērķi uzlabot piena ražošanas efektivitāti un vides ilgtspēju.

2) Atbalsts individuālām konsultācijām katrai saimniecībai SEG un amonjaka emisiju samazināšanas un NUE uzlabošanas plāna izstrādei

Gan SEG, gan amonjaka emisiju samazināšanai un NUE uzlabošanai ir nepieciešami precīzi dati saimniecības līmenī. Lai atbalstītu piena ražotājus šajā procesā Zemkopības ministrija var sekmēt šo procesu, paredzot individuālo konsultāciju SEG un amonjaka emisiju samazināšanas NUE uzlabošanas plāna izstrādes līdzfinansēšanu.

3) Virtuāla palīga (rokasgrāmatas un digitālo plānošanas rīku) izstrāde, apkopojot padomus, pierādījumus SEG un amonjaka emisiju samazināšanai un NUE uzlabošanai saimniecību līmenī

Lai uzlabotu piena ražošanas saimniecību vadītāju izpratni par vides ilgtspējīgiem risinājumiem un to ieviešanu praktiskajā piena ražošanas organizācijā, nepieciešams apkopot un pastāvīgi aktualizēt visas pieejamās aktuālās un praktisko nozīmi pierādījušās prakses SEG un amonjaka emisiju mazināšanai un NUE uzlabošanai.

4) Ciltsdarba programmu orientācija uz Zaļā kursa izaicinājumu risināšanu

Saistībā ar Zaļā kursa izaicinājumu risināšanu piena ražošanā Ciltsdarba programmās pastiprināta uzmanība jāpievērš tādiem programmas darbības rezultātiem, kā:

- labāka barības konversija;
- slaucamo govju produktīvā ilgmūžība (pirmā atnešanās 23. mēnesī, 5 laktācijas periodi);
- sausnas satura kā produktivitātes rādītāja kāpināšana pienā.

5) Piena produktu patēriņa veicināšanas programmas izstrāde un īstenošana

Šādas programmas izstrādei jābalstās uz ieinteresēto personu privāto iniciatīvu, piesaistot līdzfinansējumu no atbilstošām ES tirgus veicināšanas programmām.

Agroresursu un
ekonomikas
institūts

Redakcija uz 30.11.2021.

